

“Çoxuşaqlı sinif” nədir?

Dünyada bir çox müəllimlər və bəlkə elə siz özünüz də çox sayda şagirdi olan siniflərdə dərs deməli olursuz. Əslin çoxuşaqlı sinfin dəqiq ölçüsü yoxdur. Bu, adətən hər müəllimə düşən şagird sayı ilə müəyyən edilir, yəni şagirdlərin müəllimə nisbəti əmsalı ilə ölçülür. Bəzi ölkələrdə hər müəllimə 25-30 şagirdin düşməsi çoxuşaqlı sinif hesab olunsa da, bəzilərində bu çox normal və hətta, təəccüblü olsa da, kifayət qədər kiçik sinif sayılır. Müəllimlərin nöqtəyindən sinif müəllim onu “böyük” saydığı zaman böyük hesab olunur. Dünya ölkələrinin bir çoxunda adətən, 50-dən çox uşaq olan sinif çoxuşaqlı sinif hesab edilir. Ancaq adətən 25 və ya daha az uşağa dərs keçən müəllim üçün 35 nəfərlik sinif böyük görünə bilər.

Çoxuşaqlı siniflə üzləşdikdə əksəriyyətimiz bu qədər şagirdi öyrətmək şansımızın olmadığını düşünərək ondan imtina etmək fikrinə düşürük. Problem ondan ibarətdir ki, biz öyrənmənin sinfin ölçüsündən asılı olduğunu düşünürük. Sinfin kiçik olduğu halda daha çox uşağın öyrənməsi fikri artıq ümumi düşüncə tərzinə çevrilib. Lakin tədqiqatlar göstərir ki, sinfin ölçüsü şagirdlərin öyrənməsi ilə birbaşa əlaqəli olan faktor deyil. Şagirdlər çoxuşaqlı siniflərdə də elə kiçik siniflərdə olduğu kimi öyrənə bilərlər. Çünki sinfin ölçüsü deyil, tədrisin keyfiyyəti böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sübutlar göstərir ki, şagirdlər sinfin ölçüsü ilə müqayisədə təhsilin keyfiyyətini daha əhəmiyyətli hesab edirlər. Bundan əlavə, şagirdlər bir çox müəllim kimi çoxuşaqlı siniflərdə təhsil almağa etiraz etmirlər.

Perspektiv imkanlar

Çoxuşaqlı siniflərdə dərs keçmək çətin olmaqla yanaşı tədris prosesinizi təkmilləşdirmək üçün çoxsaylı imkanlar, o cümlədən bu prosesi həm özünüz, həm də şagirdləriniz üçün daha maraqlı və məhsuldar etməyə imkan yaradır.

Çoxuşaqlı siniflərdə sinfinizi rahat, yaradıcı şəkildə qurduğunuz və burada şagirdləri idarə etdiyiniz üçün sizin təşkilati və idarəetmə bacarıqlarınızı inkişaf etdirmək imkanınız var. Hər bir şagirdi sinifdəki və məktəbdənkənar fəaliyyəti sayəsində fərdi şəkildə tanımaq məqsədilə müxtəlif üsullardan istifadə etdiyiniz üçün çoxuşaqlı siniflər sizdə şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulması bacarığını inkişaf etdirəcək.

Çoxuşaqlı siniflər həm də sizə tədris və təqdimat bacarıqlarınızı inkişaf etdirməyə kömək olacaq. Çoxuşaqlı sinifə və hətta azuşaqlı sinifə belə dərs demək cansıxıcı ola bilər. Burada çoxuşaqlı sinfin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, sinifdə müxtəlif şagirdlər var və dərs prosesində müxtəlif öyrənmə üsulları istifadə edilir, eləcə də siz çoxsaylı müxtəlif, fəal və əyləncəli tədris üsullarından istifadə edə bilərsiniz. Öyrənmə prosesinin bütün şagirdlər üçün mənalı olması məqsədilə şagirdlərin bilik, təcrübə və maraqları dərslərin planlaşdırılması üçün mühüm başlanğıc nöqtəsi ola bilər. Bununla yanaşı, çoxsaylı valideynlə əməkdaşlıq da təlim resurslarının əlçatanlığını daha da artırmağa kömək edə bilər.

Hələ çoxuşaqlı siniflər üçün vacib görünən qısa cavablı imtahanlara arxalanmaq əvəzinə şagirdlərinizin materialı həqiqətən də öyrənilməmişini bilmək üçün müxtəlif yollar fikirləşib tapdığınız üçün qiymətləndirmə bacarıqlarınız da təkmilləşəcək. Məsələn, şagirdlərinizə nə öyrəndikləri və öyrəndiklərinə dair hansı sualların olması haqqında sinif və sinifdənkənar tapşırıqlar verə bilərsiniz. Şagirdlərinizin öyrənmə və qiymətləndirmə prosesinə cəlb edilməsi sizin vaxtınıza qənaət etməyə və iş yükünüzün azaldılmasına kömək edə bilər.

Şagirdləriniz də çoxuşaqlı sinifdən faydalana bilər. Sinifdə çoxlu şagird olduqda onlar arasında müxtəlif fikir və maraqlı həyat təcrübələrinin mübadiləsi baş verir. Bu, şagirdləri həvəsləndirərək onları müzakirəyə cəlb edə və bir-birindən öyrənmələrini təşviq edə bilər. Şagirdlər qrup işləri zamanı öhdəlikləri

bölüşmək, bir-birinə kömək etmək, o cümlədən müxtəlif insanlardan ibarət qrupda bir-birinə qulaq asmaq, səbirli olmaq və özlərini ifadə etmək kimi bacarıqları qazana bilirlər. Bunlar işə maraq qatmaqla yanaşı işin gedişatını da sürətləndirir. Sınıfdə maksimum nə qədər uşağın ola biləcəyinə dair dəqiq məlumat olmasa da, bunu bir daha qeyd edək ki, sınıfdə nə qədər çox uşaq olsa, bunu bir o qədər faydalı nəticəyə çevirmək olar.

Gözlərinizi yumun və 60 nəfərlik ya da daha böyük bir sınıfa yeni müəllim kimi təyin olunduğunuzu düşünün. İlk şokdan sonra, özünü hansı sualları verərsiz? Yəqin ki, ağılınıza gələn ilk sual “Mən uşaqları necə idarə edəcəm?” olacaq. Əslində, bu sual çoxuşaqlı sınıflərdə işləməyin ən vacib məqamlarından birini önə çıxarır. Burada əsas məsələ sinif otağında mühitin həm öyrənmək, həm də öyrətmək üçün necə ən uyğun formada təşkil olunmasıdır. Sinif otağı mühiti dedikdə həm fiziki mühit, yəni dərslər üçün öyrənmə resursları, həm də psixososioloji mühit nəzərdə tutulur. Psixososioloji mühit dedikdə isə sınıfdə xaosa son qoymaq və səmərəli təlimi təşkil etmək nəzərdə tutulur. Yaxşı təşkil olunmuş fiziki və psixososioloji mühit yaratma bacarığınız sakit bir sınıflə xaos içində olan bir sinif arasında fərqi nümayiş etdirə bilər.

Fiziki mühitin təşkili

İdeal şəraitdə bir sinif otağı parlaq, təmiz, yaxşı təchiz olunmuş, hər bir şagird üçün rahat olmalıdır. Şagirdlərin təklikdə və ya qrup halında otaqda rahatlıqla gəzmələri və işləmələri üçün şərait olmalıdır. Aktiv öyrənmə mühiti yaratmaq və şagirdlərin dərstdə iştirakını artırmaq üçün oturmaq şagirdlərin bir-birini və müəllimi görə biləcəkləri formada qurulmalıdır. İsti, basırıq, səs-küylü sınıflər müəllim və şagirdlərə çətin təlim-tədris mühiti yaradır. Buna görə də ilkin mərhələdə bütün yaradıcılığınızı və planlaşdırma qabiliyyətinizi səfərbərliyə alıb öyrənmə üçün əlverişli bir sinif otağı yaratmalısınız. İlk mərhələdə çəkəcəyiniz bu zəhmət sonra işinizi asanlaşdıracaq və daha səmərəli hala

gətirəcək. Sınıfdə şagirdlərin yaxşı təlim görməsi məqsədilə sinfin fiziki mühitini yaxşılaşdırmaq üçün aşağıdakı tövsiyələri nəzərə almağınız faydalı olar:

Sınıf otağının sahəsini maksimum artırın. Bəzən dərs zamanı müəllimlər sinfə nəzarət etməkdə çətinlik çəkir. Sınıf otağı geniş olduqda şagirdləri öz görmə bucağıımıza uyğun əyləşdirə bilərik və bu sinfi daha rahat idarə etməyə şərait yaradar. Bir sınıf otağının təşkili çevik və ya çətin ola bilər, amma əsas məsələ şagirdləri bir qrup halına gətirən, onları rahatlaşdıran, müzakirə üçün əlverişli olan fiziki bir məkan yaratmaqdır.

Çoxuşaqlı siniflər üçün uyğun təlim otağının parametrlərindən biri otağın geniş olmasıdır. Sınıf otağında fəaliyyət sahəsini artırmaq, həddindən artıq yüklənmə hissini azaltmaq və hərəkəti asanlaşdırmaq üçün lazımsız mebellərdən azad olmağa çalışın. Əgər sizin böyük bir lövhəyə ehtiyacınız yoxdursa, otaq üçün kiçik lövhə əldə edin. Masa və stullar əvəzinə şagirdlərin oturması üçün döşək və ya kilim istifadə edin. Belə otaqlarda şagirdlər bir-birini rahat görə və özlərini bir qrupun üzvü kimi hiss edə bilərlər. Geniş öyrənmə mühiti, təmiz, yerli kilim və döşəklərin olması imkan yaradır ki, otağı istədiyiniz anda elmi araşdırma yerindən teatr səhnəsinə çevirəsiniz. Bu, həm də digər dərslərə maneə törətmədən qrupları asanlıqla təkrar-təkrar formalaşdırmağa şərait yaradır. Bundan əlavə uşaqlara əlçatan məsafədə lövhələr olur ki, onlar qrup şəklində oturub, bu lövhələrdən istifadə edərək planlaşdırma həyata keçirə, müzakirələr apara və problemləri həll edə bilsinlər.

Hərəkəti asanlaşdırın. Şagirdlərin sinfə giriş və çıxışlarını ən yaxşı formada planlaşdırın. Məsələn, sınıf otağına birinci arxada oturan şagirdlər, ardınca ortada oturanlar, sonda isə öndə oturanlar daxil ola bilərlər. Sınıfdən çıxmaq üçün isə bu strategiyanın əksi istifadə edilə bilər. Sınıf quruluşunu tədris olunan məzmunun asılı olaraq necə dəyişəcəyinizi əvvəlcədən planlaşdırın. Gündəlik işlərin necə aparılacağını öncədən planlaşdırın. Məsələn, yazılı tapşırıqların

verilməsini və qiymətləndirmədən sonra iş dəftərlərinin şagirdlərə necə təhvil verilməsini öncədən sistemləşdirin. Hətta şagirdlərinizin fərdi ehtiyaclarını qarşılamaq üçün də öncədən plan qurun.

Sınıf otağından kənarında olan məkanlardan istifadə edin. Təlimin ancaq sınıf otağında olması şərt deyil. Təlim fəaliyyətini sınıf otağı ilə məhdudlaşdırmaq düzgün yanaşma deyil. Məktəbin bütün ərazisi öyrənmək üçün zəngin resurs ola bilər. Şagirdlərin mümkün qədər geniş məkanda fəaliyyət göstərməsi onların sosial və koqnitiv inkişafı üçün daha geniş imkanlar təmin edir. Məktəbinizə diqqətlə baxın, şagirdlər üçün təhlükəsiz və rahat olan, öyrənməni təşviq edən yaxşı sahələri müəyyən edin və onları dərslər planlarınıza daxil edin. Məsələn, həndəsi fiqurlar haqqında məlumat əldə edərkən şagirdlər məktəbi araşdırma və həndəsi formalı cisimləri müəyyən etmə, daha sonra bir ağacın altında oturub öz müşahidələrini qeydə ala bilərlər. Məktəb miqyaslı fəaliyyət şagirdlərin fiziki aktivliyini təmin etməklə yanaşı, onların təfəkkür və təxəyyülünün daha sürətli inkişafına zəmin yaradacaq.

Şagirdlərin işlərini yaradıcı formada təqdim edin. Şagirdlərin işlərini nümayiş etdirmək üçün yer lazımdır. Şagirdlərin işləri boş yer tutan lövhələr və masalar əvəzinə sınıf divarına asıla bilər və ya hamının görməsi üçün sınıf otağından kənarında nümayiş etdirilə bilər. Səncaq, yapışqan lent və ya hətta kiçik iynələrdən istifadə edərək şagirdlərin işlərini simlərdən və ya ipdən asmaq olar. Otağı şagirdlərin işləri ilə bəzəmək otağın cəlbediciliyini artırmağa və içərisində çox sayda şagird olmasına baxmayaraq içəri girənlərdə xoş təəssürat yaratmağa kömək edəcəkdir.

Şagirdlərinizi köməyə cəlb edin. Şagirdlər sınıf otağının fiziki məkanını idarə etməkdə yardımçı ola bilərlər. Bu həm də şagirdlərdə məsuliyyət hissini artırmağa kömək edir. Şagirdlər öz işlərini guşələrdən asma, bülleten lövhələri yaratma və hər dərslərin sonunda təlimat materiallarını yerləşdirə bilərlər. Şagirdlər yer probleminin həllində də köməkçi ola bilərlər. Oturma yeri ilə bağlı problem yarılanda və yerlə bağlı digər problemlər olduqda onlardan həll yolu tapmaq

üçün kömək istəyin.

Sizin rahatlıq anlayışınız ilə şagirdlərininki eyni olmaya bilər. Buna görə də sinif otağını ilin əvvəlindən hazır edin və daha sonra bu barədə şagirdlərinizin fikrini öyrənin. Daha yaxşısı budur ki, şagirdləri qruplara ayırın və qruplara belə tapşırıq verin: onlar sinfin ətrafını və içindəki məkanları nəzərdən keçirsinlər və otağı necə təşkil etmək barədə təkliflər hazırlansınlar yaxud təsəvvür etdikləri dizaynın şəklini çəksinlər. Hər şagirdi nəzərə alaraq onlar üçün "fərdi" sinif tərtib edirmiş kimi, rəsmlərdən gələn fikirlərdən istifadə edin. Bir müddət yeni quruluşda olan sinif otağını sınaqdan keçirin və şagirdlərinizdən bunun rahat olub-olmadığını soruşun. Əgər onlar bunun daha yaxşı ola biləcəyini düşünürsə, yenidən dəyişdirin. Bundan başqa, sinif otağında oturmağın şagirdlər üçün cansıxıcı olduğunu hiss edirsinizsə, bu halda da quruluşu yenidən dəyişmək haqda düşünün.

Psixo-sosial mühitin yaradılması

Sinif otağı tez-tez "öyrənmə icması" adlandırılır. Bura elə bir yerdir ki, siz və şagirdləriniz müntəzəm olaraq burada vaxt keçirirsiniz. Demək olar ki, burada hamı bir-birini tanıyır, bərabər işləyir və dünya haqda yeni şeylər öyrənirlər.

Çoxuşaqlı siniflərdə şagirdlərdə öyrənməyə, hətta müəllimə qarşı maraq oyatmaq lazımdır. Bunun üçün sinifdə elə bir mühit yaradılmalıdır ki, şagirdlərdə təbii maraq yaransın və onlarda kollektivə mənsub olma hissi yaransın. Məqsəd sizin və şagirdlərin bir-birinizi daha yaxşı başa düşməyinizə kömək etməkdir. Şagirdlər özlərini kollektivin ayrılmaz bir hissəsi kimi hiss etdikləri halda onlar da hətta çoxuşaqlı siniflərdə belə öyrənmək və fəal olmağa can atırlar. Bundan başqa, şagirdlərə dəyər hissini aşılamaq və müəllimin kömək etməyə həvəsli olduğunu göstərmək şagirdlərin öyrənməsinə müsbət mənada çox yaxşı təsir edir.

Sinifinizdə müsbət psixoloji-sosial mühit yaratmaq üçün bəzi təkliflərimiz var.

Gəlin onlara yaxından baxaq.

Böyük sinfi kiçik kimi hiss edin. Bir çox müəllim belə davranaraq çoxuşaqlı siniflərdə də kiçik sinif ab-havası yarada bilir. Sual verən şagirdə yaxınlaşmaq, material paylaşmağa kömək etmək və s. bu tip addımlar sinif daxilində fiziki və sosial məsafəni azaldır. Unutmayın, şagirdlərə sinfin çoxuşaqlı olması və həcmi sizin qədər təsir etməyə bilər. Fərdi yanaşma ilə şagirdlərdə daha kiçik sinif təəssüratı yaratmaq olar. Məsələn, sinif daxilində gəzişin, şagirdlərin dərsgəlməsində maraqlı olduğunuzu hiss etdirin, onlara qayğı göstərin. Şagirdlərlə danışmaq üçün dərsgə tez gəlin. Onlara işlərində kömək edə biləcək insanlar ilə əlaqə qurmağa kömək edin. Şagirdlərə şəxsi maraqları olan, sinifdən kənar həyatları olan şəxslər kimi yanaşın.

Şagirdlərinizi tanıyın. Simaları adlarla yadda saxlayın. Çoxuşaqlı siniflərdə adları simaları yadda saxlamaq vahiməli görünsgə də, şagirdlərinizin adlarını öyrənmək, onların iştirakını təşviq etmək və rahat sinif otağının yaradılması üçün ilk addımdır. Bu şagirdlərə fərdi olaraq onlarla maraqlandığınızı göstərir. Xoşbəxtlikdən, şagirdlərin adlarını öyrənmək və onları tanımaq üçün bir çox sadə yol var:

Oturma sxemini hazırlayın. Şagirdlərdən ilk həftələrdə eyni oturacaqlarda oturmağı və oturma sxemini hazırlamağı xahiş edin. Hər dərsgdə dörd-beş ad yadda saxlamağa çalışın.

Fotolar çəkin və ya şagirdlərin çəkdiyi şəkilləri götürün. Mümkünsə, dərsgin ilk və ya ikinci günündə şəkillər üçün şagirdləri qruplaşdırın. Şəkil çəkmək çox vaxt qeyri-rəsmi, rahat bir mühit yaradır. Fotoşəkilləri bir-bir ötürün və şagirdlərə şəkillərinin yanında adlarını yazmağı və ya hər bir şagirdi nömrələməyi və onların adlarını fotoşəkillərin arxasına yazmalarını xahiş edin. Fotoşəkillərin çəkilməsi mümkün deyilsə, onlara öz şəkillərini və ya tərəfdaşlarının rəsmlərini çəkdirin. Şəkilləri üzlərə uyğunlaşdırmağa kömək etmək üçün qırıq diş və ya qıvrım saç kimi tərəfdaşlarında olan unikal bir

əlaməti çəkməyə təşviq edin. Şəkillərə adlarını əlavə edin və şəkilləri oturduqları yerə yaxın yerləşdirin. Şəkilləri şagirdlərin yanına qoymaq mümkün deyilsə, ilk və ya ikinci həftədə şagirdlərinizi ardıcıl sıra ilə əyləşdirin. Şəkilləri hər sıranın yanındakı divara şaquli olaraq düzün, üst şəkil divarın yaxınlığında olan şagird, alt şəkli isə divara uzaq olan şagird olsun.

Ad kartlarından və etikətlərdən istifadə edin. Fotoşəkillər və ya şəkillərin çəkilməsi mümkün olmadıqda, şagirdlərə dərs zamanı onların qarşısında yerləşdirəcəkləri ad kartlarını düzəltmələrini təklif edin. Masalardan istifadə etmirsənsə, şagirdləriniz dərsin ilk bir neçə həftəsində üzərlərinə taxmaq üçün ad etikətləri düzəldə bilərlər. Dərstdən əvvəl və ya bu ilk həftələrdəki müddət ərzində sıraların kənarlarında oturan şagirdlərin adlarını öyrənin və onları sinifdə adları ilə çağırın. Tədrisən hər bir şagirdi adıyla çağıraraq otağın mərkəzində sıralara keçin.

Təqdimatlardan istifadə edin. Bir neçə şagird özünü təqdim etsin. Sonra təqdimatları dayandırın və başqa bir şagirddən xahiş edin ki, artıq özlərini təqdim edənlərin hamısının adlarını çəksin. İlk bir neçə ad xatırlandıqdan sonra hamını tanıyana qədər daha bir neçə dəfə təqdimat keçirin. Çoxuşaqlı siniflər üçün ilk həftə boyu bu məşqi edin və hər gün təqdimat etmək üçün bir kiçik qrupu seçin.

Dərstdə iştirakı yoxlayın. Ən qısa müddətdə üzləri və adları yadda saxlamaq üçün dərs ilinin əvvəlində bir neçə dəfə ad siyahısından istifadə edərək şagirdləri tanımağa çalışın. Bəzi adları öyrənməkdə çətinlik çəksəniz də, şagirdləriniz səylərini yüksək qiymətləndirəcəklər.

Şagirdlərin adlarını aktiv istifadə edin. Şagirdlər danışmadan əvvəl hər dəfə adlarını desin. Hamının bir-birini tanıdıqlarına əmin olmadıqca bu proses davam etdirilə bilər. Mümkün qədər sıx şəkildə şagirdlərin adlarından istifadə edin.

Yadda saxlayın. Hər gün bir sıra və ya bir qrup şagirdin adını əzbərləyin. Dərs başlamazdan bir neçə dəqiqə əvvəl, adları təkrar edin və yadda saxladığınıza

əmin olun və sonra başqa bir sıra və ya bir qrup şagirdi əlavə edin.

“Açar sözlərdən” istifadə edin. Şagirdlərin adını onların fiziki və ya fərdi xüsusiyyətləri ilə uyğunlaşdırın. Məsələn, Əlinin ön dişləri yoxdur, Ceyhun sarışın və qıvrım saçlıdır, Cəmilə həmişə gülümsəyir. Şagirdlərdən özlərini tanıtmalarını istəyərkən, onları fərqləndirən bir “fiziki xüsusiyyət” deməsini xahiş edin. Bu xüsusiyyətlər qalıcı və görünə bilən olmalıdır.

Dərs vaxtından yaradıcı şəkildə istifadə edin. Məsələn, sinifdə yazılı tapşırıq verərkən şagirdlərdən xahiş edin ki, iri hərflərlə adları yazılan vərəqləri qarşılarına və ya ad etiketlərini masalarda önlərinə qoysunlar. Daha sonra otaqda gəzişərək adları öyrənə bilərsiniz.

Şagirdləri cəlb edin. Hər gün iki və ya üç şagirddən "dərs köməkçisi" olmalarını istəyin. Nümayişlərdə, paylama materiallarında və ya digər fəaliyyətlərdə sizə kömək etmələrini xahiş etmək də onların adlarını öyrənməyə kömək edə bilər. İşləyərkən onlarla danışın ki, onların keçmişi və maraqları haqqında məlumat əldə edə bilərsiniz.

Beləliklə, bu deyilənlərdən belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, çoxuşaqlı sinif anlayışı nisbidir. Təlim resursları zəngin və təlim metodları səmərəli olarsa, sinifdə istənilən sayda şagirdi öyrətmək mümkündür.